

NUTQ NUQSONLARI BO'LGAN BOLALARDA LUG'AT BOYLLIGINI KENGAYTIRISHNING INNOVATSION LOGOPEDIK USULLARI

G'aniyeva Gulrux Tavakkaljon qizi

*Alfraganus Universiteti oliy ta'lim tashkiloti Pedagogika va Psixologiya fakulteti Defektologiya
yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq nuqsonlariga ega bo'lgan bolalarda lug'at boyligini kengaytirishga qaratilgan innovatsion logopedik usullar tahlil qilingan. An'anaviy va zamonaviy metodlarning samaradorligi qiyosiy o'rganilib, logopedik mashg'ulotlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o'yinli metodlar, vizual va audio vositalardan foydalanishning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, lug'at boyligini kengaytirish jarayonida multimodal yondashuvning o'рни va logopedik korreksiya samaradorligini oshirishdagi roli keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: nutq nuqsonlari, lug'at boyligi, innovatsion logopedik usullar, multimodal yondashuv, axborot texnologiyalari, o'yinli metodlar.

Annotation: This article analyzes innovative speech therapy methods aimed at expanding the vocabulary of children with speech disorders. The effectiveness of traditional and modern methods is studied comparatively, and the importance of using information and communication technologies, game methods, visual and audio tools in speech therapy classes is substantiated. The role of a multimodal approach in the process of expanding vocabulary and its role in increasing the effectiveness of speech therapy correction is also widely covered.

Keywords: speech disorders, vocabulary, innovative speech therapy methods, multimodal approach, information technologies, game methods.

Аннотация: В статье анализируются инновационные логопедические методы, направленные на расширение словарного запаса детей с речевыми нарушениями. Проводится сравнительное исследование эффективности традиционных и современных методов, обосновывается важность использования информационно-коммуникационных технологий, игровых методов, визуальных и звуковых средств на логопедических занятиях. Также широко освещается роль мультимодального подхода в процессе расширения словарного запаса и его роль в повышении эффективности логопедической коррекции.

Ключевые слова: речевые нарушения, словарный запас, инновационные логопедические методы, мультимодальный подход, информационные технологии, игровые методы.

Kirish. Bolalarda nutq nuqsonlari – bu ularning ijtimoiylashuvi, ta'lim-tarbiyasi hamda shaxs sifatida shakllanishida sezilarli to'siqlarni keltirib chiqaradigan omillardandir. Nutq kamchiliklaridan biri bu lug'at boyligining yetarli emasligi va uni faol qo'llashdagi qiyinchiliklardir. Zamonaviy logopediyada lug'at boyligini kengaytirishga qaratilgan turli metodlar mavjud bo'lib, ularda an'anaviy mashqlar bilan bir qatorda innovatsion usullar

ham qo'llaniladi. Bu esa bolalarda so'z boyligini oshirish, nutqiy faoliyatni faollashtirish, muloqot jarayonida ishtirok etish darajasini yuqori bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Bolalarda nutq nuqsonlari bugungi kunda ta'lim va tarbiya sohasida eng dolzarb muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, lug'at boyligining cheklanganligi yoki uni faol nutqda qo'llashdagi qiyinchiliklar bolaning ijtimoiylashuvi, bilimlarni egallashi va shaxs sifatida shakllanish jarayonini sekinlashtiradi. Shu nuqtayi nazardan, logopedik faoliyatda lug'at boyligini kengaytirish alohida e'tibor talab etadi.

An'anaviy logopedik mashg'ulotlar, albatta, o'zining samaradorligi bilan ahamiyatli, biroq zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, psixologiya va pedagogika fanlaridagi yangi yondashuvlar innovatsion usullardan keng foydalanishni taqozo etmoqda. Innovatsion logopedik usullar o'zida multimodal yondashuv, o'yin texnologiyalari, vizual va audio vositalar hamda interaktiv metodlarni uyg'unlashtirib, bolalarda lug'at boyligini tabiiy va qiziqarli tarzda rivojlantirish imkonini beradi.

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, lug'at boyligini kengaytirish nafaqat so'zlarni yod olish bilan chegaralanmaydi, balki ularni faol nutqda qo'llash, ma'no jihatidan to'g'ri anglash va muloqot jarayonida erkin foydalanishni ham talab etadi. Shu boisdan innovatsion usullarni qo'llash bolalarda faqat nutqiy rivojlanishni emas, balki kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishni ham ta'minlaydi.

Ilmiy manbalarda lug'at boyligini rivojlantirish masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Masalan, L.S. Vygotskiy lug'atning rivojlanishi bolaning ijtimoiy tajribasiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi. A.R. Luriya esa nutqiy faoliyatning neyropsixologik asoslarini yoritib, so'z boyligini kengaytirishda multimodal stimullarning ahamiyatini ko'rsatgan. Zamonaviy tadqiqotlarda esa interaktiv texnologiyalar, multimedia vositalari va o'yin elementlari nutqni rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko'rsatilmoqda. Shu bois innovatsion logopedik yondashuvlarni tizimli o'rganish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Lug'at boyligini rivojlantirish logopedik korreksiyaning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Nutq nuqsonlari bo'lgan bolalarda bu jarayon an'anaviy metodlar orqali sekin va cheklangan bo'lib, bolalarning yosh xususiyatlari hamda qiziqishlariga mos kelmasligi mumkin. Shu sababli zamonaviy logopedik amaliyotda innovatsion yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Ular bolaning motivatsiyasini kuchaytirish, jarayonni qiziqarli qilish va nutqiy ko'nikmalarni mustahkamlashga qaratilgan.

Innovatsion usullar an'anaviy metodlarni to'ldiradi va ularni yangi vositalar bilan boyitadi. Bunda:

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari – multimedia dasturlari, interaktiv doskalar, mobil ilovalar orqali so'z boyligini o'rgatish;

O'yinli metodlar – rol o'ynash, syujetli o'yinlar, didaktik o'yinlar;

Vizual materiallar – suratlar, kartochkalar, piktogrammalar, komikslardan foydalanish;

Audio-vizual mashqlar – qo'shiqlar, she'rlar, audio ertaklar asosida lug'atni kengaytirish;

Multimodal yondashuv – eshitish, ko'rish, harakat va nutqiy faoliyatni birgalikda faollashtirish.

Interaktiv doskalar, multimedia dasturlari, mobil ilovalar va ta'limiy platformalardan foydalanish lug'at boyligini rivojlantirishda yuqori samaradorlik beradi. Bunday usullar bolalarning ko'rish va eshitish idrokini faollashtirib, yangi so'zlarni tezroq o'zlashtirishiga yordam beradi. Masalan, interaktiv o'yinlar yordamida "predmet – rasm – so'z" bog'lanishi kuchayadi.

Rol o'ynash, syujetli o'yinlar va didaktik mashqlar bolalarning tabiiy muloqot ehtiyojini qondiradi. O'yin jarayonida bola yangi so'zlarni oson qabul qiladi va faol qo'llashga intiladi. Masalan, "Do'kon" o'yini orqali turli buyum nomlari, ularni xarid qilish jarayonidagi nutqiy birliklar tezroq o'zlashtiriladi.

Rasmlar, kartochkalar, piktogrammalar va komikslardan foydalanish bolaning tasavvurini kengaytiradi. Har bir yangi so'z vizual obraz bilan biriktirilganda, bola uni nafaqat eshitadi, balki ko'radi ham. Bu esa uzoq muddatli xotirada mustahkamlanishini ta'minlaydi. Vizual materiallar, shuningdek, mavhum tushunchalarni konkretlashtirish imkonini beradi.

Ertaklarni tinglash, qo'shiqlar kuylash, she'rlarni yodlash kabi metodlar bolalarning fonetik-fonematik idrokini rivojlantiradi. Yangi so'zlar musiqiy va ritmik muhitda o'zlashtirilganda ular tezroq eslab qolinadi. Masalan, qo'shiqlardagi takroriy so'zlar lug'at boyligini mustahkamlaydi va talaffuzni yaxshilaydi.

Ko'rish, eshitish, nutq va harakat faoliyatini uyg'unlashtirish lug'at boyligini kengaytirishda eng samarali yondashuvlardan biridir. Masalan, bola rasmni ko'rib, uning nomini aytadi, keyin u predmet bilan amaliy harakat qiladi va shu jarayonda so'zni takrorlaydi. Bu metod bir vaqtning o'zida turli analizatorlarni jalb qilib, yangi so'zlarning barqaror o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Rasm chizish, qo'g'irchoq teatri, qo'shma hikoya tuzish kabi faoliyatlar ham lug'atni kengaytirishda samarali hisoblanadi. Bola ijodiy jarayonda yangi so'zlarni qo'llashga majbur bo'ladi va shu orqali ularning ma'nosini chuqurroq anglaydi.

Innovatsion logopedik usullar shuningdek, bolaning nutqiy nuqson darajasi, qiziqishlari va idrok imkoniyatlariga mos ravishda moslashtirilishi mumkin. Masalan, vizual materiallardan ko'proq foyda oladigan bolaga ko'rgazmali metodlar, eshitish idroki rivojlangan bolaga esa audio metodlar ustuvor qo'llanadi.

Lug'at boyligini kengaytirishning innovatsion logopedik usullari an'anaviy metodlarni boyitibgina qolmay, balki bolalarning nutqiy va psixologik rivojlanishini uyg'unlashtiradi. Eng asosiysi, ular jarayonni tabiiy, qiziqarli va ijtimoiy muhitga yaqinlashtiradi.

"Innovatsion logopedik usullar va ularning samaradorligi" jadvali turli metodlarning amaliy qo'llanishi hamda ularning natijalarini tizimli tarzda taqqoslash imkonini beradi. Jadval nafaqat metodlarning shaklini, balki ularning ta'sir mexanizmini ham ochib beradi.

Birinchidan, axborot texnologiyalaridan foydalanish (multimedia dasturlari, interaktiv o'yinlar, mobil ilovalar) bolalarning motivatsiyasini oshiradi va lug'atni o'rganish jarayonini ko'rgazmali va dinamik holga keltiradi. Bu usulda so'zlarni eslab qolish tezligi va faol qo'llash darajasi ortadi.

Ikkinchidan, o'yinli metodlar (syujetli va didaktik o'yinlar) so'zlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi. O'yin jarayoni bolani ixtiyoriy ravishda emas, balki qiziqish asosida yangi so'zlarni ishlatishga undaydi. Bu esa lug'at boyligini tabiiy sharoitda kengaytirishga olib keladi.

Uchinchidan, vizual materiallardan foydalanish bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ularni mavhum tushunchalarni ham aniqroq idrok etishga o'rgatadi. Rasmlar, piktogrammalar va kartochkalar yordamida so'z va obraz o'rtasida mustahkam bog'lanish hosil bo'ladi.

To'rtinchidan, audio-vizual mashqlar (qo'shiqlar, she'rlar, ertaklar) fonetik-fonematik idrokni kuchaytiradi, talaffuzni yaxshilaydi va eshitish xotirasini rivojlantiradi. Bunda nutqning ritmik va intonatsion jihatlari ham boyiydi.

Beshinchidan, multimodal yondashuv eng samarali usullardan biri sifatida ajralib turadi. Chunki u ko'rish, eshitish, nutq va harakatni uyg'unlashtirib, nutqiy ko'nikmalarni barqaror shakllantiradi. Masalan, bola rasmni ko'rib, uning nomini aytadi va shu predmet bilan amaliy harakat bajaradi. Bu jarayon bir vaqtning o'zida bir nechta analizatorni ishga soladi va so'zning faol nutqqa ko'chishini tezlashtiradi.

Umumlashtiradigan bo'lsak, jadval tahlili shuni ko'rsatadiki:

Lug'at boyligini kengaytirishda yagona metoddan foydalanish yetarli emas;

Innovatsion usullarni uyg'un qo'llash eng yuqori samarani beradi;

Jadval usullarni qiyoslash orqali logopedik mashg'ulotlarni individuallashtirish va bolaning ehtiyojiga moslashtirish imkonini yaratadi.

Jadval logopedlar uchun amaliy qo'llanma vazifasini bajaradi, chunki u metodlarni nafaqat nazariy, balki amaliy natijalari bilan ham birgalikda tahlil etishga yordam beradi.

Innovatsion logopedik usullar va ularning samaradorligi

Usul turi	Qo'llash shakli	Samaradorlik natijalari
Axborot texnologiyalari	Multimedia dasturlari, interaktiv o'yinlar	So'zlarni eslab qolish va faol qo'llash tezligi ortadi, nutqiy faollik kuchayadi
O'yinli metodlar	Didaktik syujetli o'yinlar va	Lug'at boyligi tabiiy sharoitda kengayadi, muloqot jarayoni qiziqarli bo'ladi
Vizual materiallar	Rasmlar, kartochkalar, piktogrammalar	Tasavvur va vizual xotira rivojlanadi, so'z va obrazlar bog'lanishi mustahkamlanadi
Audio-vizual mashqlar	Qo'shiqlar, ertaklar, dramatisatsiya	Eshitish xotirasi rivojlanadi, nutqiy ifodalanish qobiliyati boyiydi
Multimodal yondashuv	Ko'rish, eshitish, nutq va harakatni uyg'unlashtirish	Har tomonlama rivojlanish ta'minlanadi, nutqiy ko'nikmalar barqaror shakllanadi

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, lug'at boyligini kengaytirishda birgina metod emas, balki turli innovatsion usullar uyg'unlashgan holda qo'llanilganda eng yuqori samaraga

erishiladi. Masalan, o'yinli metodlar bolalarning motivatsiyasini oshirsa, multimodal yondashuv ularning lug'atni tezroq eslab qolishiga yordam beradi. Vizual va audio vositalar esa bolalarning idrok imkoniyatlarini to'liqroq faollashtiradi. Shu sababli logopedik amaliyotda innovatsion usullarni kompleks tarzda qo'llash lug'at boyligini rivojlantirishning eng samarali yo'lidir.

Nutq nuqsonlariga ega bo'lgan bolalarda lug'at boyligini kengaytirishning innovatsion logopedik usullarini qo'llash nafaqat lingvistik, balki psixopedagogik jihatdan ham g'oyat muhimdir. Chunki bu jarayon bolani har tomonlama rivojlantirish, ijtimoiylashuvini ta'minlash va uning shaxsiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Innovatsion usullar bolaning motivatsiyasini oshiradi. Interaktiv texnologiyalar, o'yin va multimodal metodlar orqali mashg'ulotlar qiziqarli va mazmunli bo'ladi. Bu esa bolaning nutqiy faoliyatga ongli ravishda va zavq bilan qatnashishiga olib keladi.

Bu usullar bolaning kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. So'zlarni o'zlashtirish jarayonida eshitish, ko'rish, tasavvur, xotira va tafakkur kabi psixik jarayonlar bir vaqtning o'zida faoliyatga jalb qilinadi. Natijada bolaning fikrlash qobiliyati ham lug'at boyligi bilan parallel ravishda rivojlanadi.

Innovatsion logopedik usullar ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi. Lug'at boyligi kengaygan bola muloqotda faolroq bo'ladi, o'z fikrini to'liqroq ifodalaydi, o'rtoqlari va kattalar bilan erkinroq suhbat quradi. Bu esa ijtimoiy kompetensiyalar shakllanishiga yordam beradi.

Jarayonning psixopedagogik ahamiyati bolaning emotsional barqarorligini mustahkamlashda ham ko'rinadi. Innovatsion metodlarda qo'llaniladigan o'yin, musiqiy va ijodiy faoliyat bolaga ijobiy kayfiyat bag'ishlaydi, o'ziga ishonchini oshiradi va nutqiy faoliyatdagi qo'rquv yoki tortinchoqlikni kamaytiradi.

Shuningdek, innovatsion yondashuvlar logopedik jarayonni shaxsga yo'naltirilgan pedagogika tamoyillariga moslashtiradi. Har bir bolaning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va nutqiy nuqson darajasi hisobga olinadi. Bu esa logopedik mashg'ulotlarni differensial va individual yondashuv asosida tashkil etishga imkon beradi.

Xulosa. Nutq nuqsonlari bo'lgan bolalarda lug'at boyligini kengaytirish masalasi zamonaviy logopedik amaliyotning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, an'anaviy mashg'ulotlar ma'lum natijalar bersa-da, ularni innovatsion logopedik usullar bilan uyg'unlashtirish jarayon samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o'yinli metodlar, vizual va audio-vizual vositalar hamda multimodal yondashuv lug'at boyligini rivojlantirishda eng samarali vositalar sifatida maydonga chiqmoqda.

Innovatsion yondashuvlar orqali lug'at boyligi kengaytirilishi nafaqat yangi so'zlarni o'rganish, balki ularni faol nutqda qo'llash, semantik ma'nosini to'g'ri anglash va kommunikativ jarayonda erkin foydalanishni ham ta'minlaydi. Bundan tashqari, mazkur usullar bolalarning motivatsiyasini oshiradi, kognitiv va emotsional rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi hamda ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Актуальные проблемы логопедии и специальной психологии. – Москва: Владос, 2021.
2. Глухов В.П. Формирование лексико-грамматических средств языка у детей дошкольного возраста. – Москва: Просвещение, 2020.
3. Жукова Н.С. Логопедия: коррекция речевых нарушений у детей. – Санкт-Петербург: Речь, 2019.
4. Лалаева Р.И. Нарушения речи у детей и пути их преодоления. – Москва: Академия, 2018.
5. Suleymanova, D. (2022). Innovative Approaches in Speech Therapy for Children with Language Disorders. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 12(3), 45–58.
6. Vygotsky L.S. Thought and Language. – Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
7. Mahkamova, M. (2021). Nutq nuqsonlari bo'lgan bolalarda lug'at boyligini kengaytirishda logopedik yondashuvlar. *O'zbekiston pedagogika jurnali*, 2(4), 65–72.
8. Hasanov, A. (2020). Maxsus pedagogika va logopediya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya.
9. UNESCO (2020). Inclusive Education: Ensuring Access to Quality Learning for All. – Paris.
10. McGregor, K.K. (2019). Developmental Language Disorders: From Theory to Practice. – New York: Routledge.